

-Taylor, Lance; Lax Public Sector, Destabilizing Private Sector: Origins of Capital Market Crises, Cepa Center for Economic Policy Analysis Working paper, No.6, 1998

-Yay, Turan, Yay, G.,Gürkan, Yılmaz, Ensar; **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2001-47, 2001.

-Velasco, Andres; "Financial of Balance of Payments Crises: A Simple Model of the Southern Cone Experience", Journal of Development Economic, 1987.

AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE MALİ PROTOKOLLERİN YERİ ve ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Mevlüde Şimşek*
Arş. Gör. Erdal Ergün

ÖZET

Türkiye Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler Ankara Anlaşması ile başlamış ve Ankara Anlaşması 1964 yılında imzalanmıştır. Ankara Anlaşmasına göre Avrupa Birliği Türkiye'ye tam üyeliğini desteklemek üzere kredi imkanı sağlayacaktı. Bu doğrultuda ilk üç mali protokol çerçevesinde Avrupa Birliği Türkiye'ye 752 milyon euro kredi vermiştir. Ancak dördüncü mali protokolden sonra Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi kurallarını işletmediği gerekçesi ile mali protokollerle kredi verme işlemini dondurmıştır.

SUMMARY

Ankara treaty was signed in 1964. This treaty has been between the Turkey and European Union. According the Ankara treaty, European Union will have given credit to Turkey. Four financial protocol was signed between the turkey and european union. Fourty financial protocol of these hasn't been of a law. European Union gave credit of 752 million with financial protocols to Turkey. Fourth financial protocol has been an important problem to relationship between the Turkey and European Union. Fourth financial protocol hasn't been of a law..because, European Union thinks that democracy rules doesn't operate in Turkey.

GİRİŞ

İkinci dünya savaşından önceki dönemde Avrupa ülkeleri arasındaki geleneksel düşmanlıklar, aşırı milliyetçilik ve emperyalizm akımları Avrupa'da gerçek bir birleşmeyi engellemiştir. Ancak savaş sonrasında bu ülkelerin uğradıkları ekonomik ve politik çöküntüler Avrupa'nın birleştirilmesi için yeni bir fırsatın başlangıcı olmuştur. 1957 de kurularak sonraki yıllarda dünyadaki en büyük ticari bloklardan biri haline gelmiştir.

1959 yılından itibaren ise AB ile Türkiye ilişkileri başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin çeşitli yönleri vardır. Bunlardan başlıcaları, tarım, sanayi, gümrük, istihdam ve dış ticaret gibi konulardır. Kredi ve finansman konusu da bunlardan birisidir. Her iki taraf arasındaki ilişkinin nihai hedefi gümrük birliğini kurmak, ekonomik farklılıkları gidermek ve Türkiye'nin AB'ne tam üyeliğini sağlamaktır. Türkiye-AB ilişkilerinin kredi ve finansman yönü bu bütünleşmenin amacı değil sadece bir araçtır.

Türkiye-AB ilişkilerinin finansal yönü Ankara anlaşmasına dayanmaktadır. Bu çalışmada AB'nin Türkiye'ye verdiği krediler mali protokoller çerçevesinde incelenecektir. Mali protokoller AB'nin amaçlarını göz önünde bulundurarak Türkiye'ye açtığı kredileri düzenleyen bir belgedir.. Günümüze kadar iki taraf arasında dört mali protokol imzalanmıştır. AB mali protokollerle Türkiye'ye kredi verirken çeşitli amaçlar gözetmektedir. Bunlardan en önemlisi Türkiye'nin ortak üyeliğini desteklemek ve bu çerçevede mali kaynak sağlamaktır.. Bunu yaparken bazı ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler¹; Türk ekonomisinin verimliliğini artırmak, ortaklık anlaşmasının amaçlarına uygun davranmak, geçerli süre içindeki Türk kalkınma planlarına uymak, Türkiye'nin ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyen projelere özel bir önem vermektir.

AB'nin Türkiye'ye vereceği krediler Avrupa Yatırım Bankası (AYB) tarafından yürütülmektedir. AYB'nin Türkiye'ye açtığı krediler üç başlık altında toplanabilir. Bunlar, AB ülkelerinin kendi kaynaklarından AYB aracılığı ile verdiği krediler, Bankanın kendi kaynaklarından sağladığı normal krediler ve Döner fon işlemleridir.

¹ EIB, Avrupa Yatırım Bankasının Türkiye'deki Faaliyetleri(1965-1974), EIB, 1975, s. 14.

AB ülkelerinin AYB kanalı ile Türkiye'ye verdiği krediler hükümetten hükümete şeklindedir. Yani, bu tip krediler resmi bir Özellik taşımaktadır. Bu yöndeki krediler üye ülkelerin kendi bütçelerinden AB bütçesine tahsis ettikleri fonlardan verilmektedir. Kredi işlemlerinde AYB aracılık fonksiyonunu üstlenir.

AB'nin Türkiye'ye verdiği kredilerin ikinci türü AYB'nin kendi kaynaklarından sağladığı kredilerdir. Bunlara normal krediler adı verilmektedir. Bu krediler özel sektör tarafından gerçekleştirilecek projelerin finansmanına yöneliktir. Doğrudan Türk hükümetine verilen krediler sonraki aşamada bazı aracı kuruluşlar vasıtasıyla özel kesime aktarılır. Bu aracı kuruluşlar Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) ve Sınai Yatırım ve Kredi Bankasıdır.

AYB'nin Türkiye'ye dönük üçüncü grup kredileri içinde döner fon işlemleri yer almaktadır. Bu tür kredilerin farklı bir özelliği vardır. Döner fon işlemleriyle verilen krediler özel sektöre yönelik krediler olup Türk Lirası cinsinden verilir². Türk hükümeti ya da aracı kuruluşlar kanalıyla özel kesime verilen AYB kredilerinin vadesi Bankanın Türk hükümeti için belirlediği vadeden daha kısa olabilir. Bu durumda Türk müteşebbisin TL olarak ödediği tutarlar AYB'ne ödenmeyerek Merkez Bankasına açılan özel bir hesapta toplanır. Bu miktar AYB'nin onayı alınarak başka projelerde kullanılabilir.

1. Mali Protokoller

Türkiye-AB ilişkilerinin başladığı 1964'den günümüze kadar ülkemiz ile AB arasında dört adet mali protokol imzalanmış ve bunlardan ilk üç mali protokol ile Türkiye'ye kredi verilmiştir. Bu mali protokoller çerçevesinde verilen krediler ve bunların kullanım alanları aşağıda incelenmiştir.

1.1. Birinci Mali Protokol

Yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye'nin AB'ne ortak üye olmak için Eylül 1963'de Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1964'de de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma hükümleri çerçevesinde belirlenen geçiş dönemi ve son dönem esnasında Türkiye'nin

Selçuk Cingi, Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye ile İlişkileri, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 1984, s.45.
3 Selahattin Tuncer, "Türkiye-AET İlişkilerinde Kredi ve Finansman Sorunları" Türkiye-AET İlişkileri, Der. İktisadi Araştırma Vakfı, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1977, s.220.

kendisine düşen yükümlülükleri yerine getirebilmesi için hazırlık döneminde AB yardımlarıyla Türk ekonomisinin güçlendirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede Ankara anlaşmasına Türk ekonomisinin gelişmesini sağlayacak AB yardımlarını içeren bir mali protokol ilave edilmiştir.

Bu mali protokolün birinci maddesine göre Türkiye'ye verilecek Kredilerin amacı, "Ankara Anlaşması amaçlarının takip edilmesini kolaylaştırma Türk ekonomisinin hızlı bir şekilde kalkınmasını sağlamak için Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yer alan projelerin finansmanına katkıda bulunmaktır"⁴. Birinci mali protokol 1964-1969 dönemini içermiştir. Bu yıllar arasında tahsis edilen kredi miktarı 175 milyon eurodur. Protokol hükümlerine göre, verilecek kredinin lehdarı Türk Hükümeti olabildiği gibi özel teşebbüs de olabilecekti. Ancak kredi talebi Türk müteşebbisi tarafından yapıldığı zaman Türk hükümetinin garanti vermesi gerekmektedir.

Birinci mali protokol çerçevesindeki krediler, finanse edilecek projelerin özelliklerine göre verilmiştir. Örneğin, karlılığı uzun vadeli olan yatırımlar, indirilmiş faiz haddi, ödeme süresinin uzatılması, Türkiye'nin ödemesini kolaylaştırmak gibi özelliklerle donatılmıştır. Birinci mali protokol kredileri beş yıllık süre içinde 35'er milyon euroluk dilimler halinde verilmiştir⁵. Birinci mali protokol uyarınca verilen kredilerin sektörel dağılımı aşağıda incelenmiştir.

Tablo 1: Birinci Mali Protokol Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Kamu	Özel	Toplam
Altyapı			
Tarım	15.0		15.0
Enerji	60.0		60.0
Ulaştırma	31.0		31.0
-Demiryolu	11.0		
-Karayolu	20.0		
Sanayi			
Çelik		0.7	0.7
Tel		1.5	1.5
Boru		0.4	0.4
Alüminyum		0.5	0.5
Tes. ve İnş. Malz.		6.0	6.0
Ağaç		2.0	2.0
Cam		2.0	2.0
Kimya	6.0	1.0	7.0
Elektrik-elektronik		1.0	1.0
Tekstil		11.0	11.0
Kağıt ve kağıt hamuru	24.0	1.3	25.3
Kauçuk			
Gıda	9.0	0.5	9.5
Ambalaj		0.4	0.4
Diğerleri		0.7	0.7
-Kibrit		1.0	1.0
-El Aletleri			
-Kalem			
Genel Toplam	145.0	30.0	175.0

Kaynak: "Türkiye-AYB İlişkileri", Ortak Pazar Bülteni, No:54, Ocak 1973, s.33.

Tablo 1 incelendiğinde şu gözlemlere ulaşmak mümkündür. Birinci mali protokol ile AYB'nın Türkiye'ye tahsis etmiş olduğu 175 milyon EURO kredinin 106 milyonu altyapı sektörüne ve 69 milyon EURO'su da sanayi sektörüne yöneltilmiştir. Altyapı sektörü içinde en fazla krediyi enerji sektörü almıştır. Diğerleri ise sırasıyla ulaştırma ve tarım sektörleridir. Sanayi sektörü için ayrılan kredi miktarı ise 69 milyon Euro dur. Bu kredilerden en fazla yararlanan sektörler ise kağıt ve tekstil sanayii olmuştur. Sanayi sektörüne tahsis edilen kredilerin 39 milyon Euro'su kamu sektöründe 30 milyonu da özel sektöre kullanılmıştır. Genel olarak ifade edilirse 175 milyon EURO'luk kredinin 30 milyonu özel sektöre 145 milyonu da kamu sektöründe kullanılmıştır. Birinci

⁴ Ankara Anlaşması, Mad.1, 1964.

⁵ Ankara anlaşmasına Eski Mali Protokol, Mad.4/2.

⁶ Rüdvan Karfuk, Avrupa Toplulukları ve Türkiye, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s.248.

mali protokol kredilerinden en fazla pay alan sektör yüzde 39 ile sanayi sektörü olmuştur. Diğerleri ise sırasıyla enerji(%34), ulaştırma(%18) ve tarım(%9) sektörleridir. Birinci mali protokol kredilerinin projeler arasındaki dağılımı ise tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Birinci Mali Protokol Kredilerinin Projeler Arası Dağılımı

Sıra No	Projenin Kapsamı ve Adı	İlgili kuruluş	Öngörülen kredi mik.	Ödenen Kredi mik.	Bakiye
1	Kovada Gölü Hidroelektrik Santrali (Kovada II)	DSİ	5,00	5,00	
2	Zonguldak Çayırca kağıt hamuru fabrikasının kurulması (SEKA-Çayırca)	SEKA-Çayırca müessesesi	10,30	10,30	
3	Gediz vadisinin sulanması (Gediz sulama)	DSİ Toprak su	15,00	15,00	
4	Fırat nehri üzerinde baraj ve elektrik santrali kurulması (Keban)	DSİ	30,00	27,50	2,50
5	Fırat nehri üzerinde baraj kurulması (Gökçekaya)	DSİ	7,30	7,30	
6	Dalamarda kağıt hamuru, kağıt ve karton imalatı fabrikası (SEKA-dalaman)	SEKA	14,00	14,00	
7	Samsun'da kimyevi gübre fabrikasının kurulması (samsun azot sanayii)	A/ot san. T.A.Ş.	5,60	5,60	
8	60 adet dizel lokomotif alımı ve yapımı(Eskişehir-Adapazarı) (TCDD dizel lokomotif)	TCDD	11,00	11,00	
9	Enerji nakil hattının kurulması (Gökçekaya Seyit Ömer İzmir elektrik eni. Nakil hattı)	Eribank	7,60	7,38	0,22
10	İstanbul boğazı üzerinde köprü yapımı (Boğaz Köprüsü)	Karayolları	20,00	12,14	7,86
11	Yarımca'da sentetik kauçuk imalatı için fabrika kurulması (Petkim sentetik kauçuk)	Petkim kauçuk a.ş.	9,29	9,29	
12	Fırat nehri üzerinde baraj ve elektrik santralinin kurulması (Keban projesi ek)	DSİ	10,00	6,10	3,90
13	İzmit de çelik halat ve tel sanayii kurulması (çelik-halat)	Çelik halat ve tel san. A.Ş.	1,50	1,50	
14	İzmit'de tekstil fabrikasının modernleştirilmesi (taç projesi)	Taç san. ve Tic. A.Ş.	0,19	0,19	
15	Çayırca'da emaye tesisinin kurulması (Arcelik)	Arçelik a.ş.	0,25	0,25	
16	İzmit de çelik boni fabrikasının kurulması (mannesman-sümerbank)	Mannesman Sümerbank end.T.A.Ş	0,43	0,43	
17	Çayırca'da pencere camı fabrikasının tesvi (şişecam)	Türkiye şişe cam fab. a.ş.	2,13	2,13	

18	İzmit de lastik fabrikasının kurulması (Pirelli)	Pirelli a.ş.	0,50	0,50	
19	Bursa'da sentetik iplik fab. tesvi (sifas I)	Güney san.TİC.A.Ş	1,30	1,30	
20	Adana-Çukurova tekstil fab. tesvi (Güney)	Güney san.TİC.A.Ş	0,396	0,396	
21	İstanbul-Topkapıda pamuk artıklarından iplik imali atölyesi kurulması (mensucat santral)	Mensucat san.a.ş.	0,72	0,72	
22	Alibeyköyde sac fab. tesvi (Çelik End.)	Çelik End. T.A.Ş.	0,70	0,70	
23	İstanbul kartalda çimento fab. Tesvi (Anadolü çimentoları)	Anadolü çimentoları T.A.Ş.	2,25	2,25	
24	İstanbul'da mukavva ve karton fab. Kurulması(mukavva projesi)	Mukavva san.ve tic. a.ş.	0,74	0,74	
25	İstanbul'da iplik fab. tesvi(aksu iplik)	Aksu iplik ve dokuma fab.a.ş.	0,45	0,45	
26	Höceke'de çimento fabrikası (Nuh çimento fabrikaları)	Nuh çimento fab.a.ş.	2,50	2,50	
27	Bursa'da sentetik iplik fabrikası (sifas II)	Sentetik iplik fab. a.ş.	2,00	2,00	
28	İstanbul'da kalem fabrikası (Adel projesi)	Adel kurşun kalem tic.ve san. a.ş.	0,55	0,55	
29	Büyükçekmece'de çimento fabrikası tesvi (akçimento)	Akçimento tic.a.ş.	0,70	0,70	
30	İzmit de akrilik elyaf fabrikası (aksan projesi)	Aksan akrilik kimya san. A.Ş.	5,00	5,00	
31	İstanbul'da karton ve ambalaj kağıdı imalatı (kartonsan)	Kartonsan san.ve tic.a.ş.	1,35	1,35	
32	Ampul ve çeşitli elektrik malzemesi imalatı (birleşik aydınlatma)	Birleşik aydınlatma san. a.ş.	0,84	0,84	
33	İstanbul'da kibrit fab. Tesvi (türkay projesi)	Türkay san.ve tic.a.ş.	0,35	0,35	
34	İstanbul Mecidiyeköyde tetra siklin ve oksitetrasiklin fabrikası (ansa projesi)	antibiyotik ve ilaç hammaddeleri san. A.Ş.	0,47	0,47	
35	Kartal-İstanbul'da alüminyum profil imalatı (aksan metal)	Aksan metal san.tic. a.ş.	0,42	0,42	
36	Phdalk anhidrit atölyesi kurulması (plastifay)	Plastifay kimya end. a.ş.	0,53	0,53	
37	İsparta'da yonga-kıyma kaplama ve kaplı plak (terakki)	Terakki koll.şi.	1,20	1,20	
38	Bursa'da naylon ipliği fabrikasının tesvi (sifas Ili)	Sentetik iplik fab. a.ş.	0,45	0,45	
39	Alüminyum profil imalatı (Aksan metal)	Aksan metal san. tic.a.ş.	0,69	0,69	
40	Gebze'de el aletleri fabrikasının kurulması (altas projesi)	Aktaşletlendirilm. e çelik san.tic. a.ş.	0,42	0,42	
41	Gümüşgöy-Bigada domates püresi fab. İnşaatı(de mirici konservacilik)	Demirci konserve	0,44	0,44	
42	İstanbul-Eyüpte elektro-teknik malzeme imali fabrikası (kale porselen)	Kale porselen elektro teknik san.a.ş.	0,30	0,30	
43	İstanbul-Eyüpte kontrplak imali fab. Modernizasyonu (yeni kontrplak)	Yeni kontrplak a.ş.	0,36	0,36	
	İzmit de akrilik elyaf imalatı için	Aksan akrilik kimya			

44	gerekli likit azot imalatı(aksa II)	san a.ş.	0.17	0.17	
45	İstanbul-kartalda temper pikinden rökör imalatı (haymak projesi)	Haymak döküm ve fitting sn.	0.25	0.25	
Top.			175.636	161.156	14.48

Not: yüzde sütunu tarafımızdan hesaplanmıştır.

Kaynak: "Türkiye-AYB İlişkileri", Ortak Pazar Bülteni, a.g.m., ss.34-40.

Tablodaki projelerin her biri için ayrı ayrı finansman anlaşması yapılmıştır. Tablo 2'den görüleceği üzere öngörülen kredi miktarı ile ödenen kredi miktarı arasında 14.48 milyon EURO'luk bir bakiye kalmıştır. Ancak bu tutarın 13.8 milyonu sonraki dönemlerde kullanılmış ve geriye kalan 636 bin EURO'su iptal edilmiştir.AB'nin AYB kanalıyla Türkiye'ye sağladığı krediler proje maliyetinin tamamını karşılar nitelikte olmamıştır. Bunu AYB'nin projelere katılma paylarından görebiliriz.

Tablo 3: Birinci Mali Protokol Kredileriyle Finanse Edilen Projeler ve AYB'nin Katkısı

Sanayi Projelerinin Adı	Proje maliyeti	AYB katkısı	Yüzde
SEKA-Çayırca	36.11	10.30	28.5
SEKA-dalaman	71.80	14.00	19.5
Azot sanayi-samsun	15.20	5.60	37.0
Petkim-karşıyaka	25.00	9.29	37.2
Çelik balık	3.95	1.50	38.0
Tac	0.50	0.19	38.0
Arçelik	1.00	0.23	23.0
Mannesman	0.85	0.43	50.6
Şişe cam	7.89	2.12	26.9
Pirelli	3.84	0.50	13.0
Sifal	4.93	1.30	26.4
Güney	9.00	0.40	4.4
Mensucat santral	1.95	0.72	36.9
Çelik enjektörü	1.70	0.70	41.2
Anadolu çimento	5.56	2.25	40.5
Mukarva	2.20	0.74	33.6
Aksu iplik	1.10	0.45	40.9
Nuh çimento	10.00	2.50	25.0
Sifas II	4.80	2.00	41.7
Adel	1.52	0.55	36.2
Akçimento	10.00	0.70	7.0
Aksa	11.90	5.00	42.0
Kartonsan	5.72	1.35	23.6
Birleşik aydınlatma	2.70	0.84	31.1
Türkay	0.90	0.35	38.9
Ansa	1.50	0.47	31.3
Aksan metal	1.40	0.42	30.0
Plastifay	1.50	0.53	35.3
Terakki	2.90	1.20	41.4
Sifaslı	4.90	0.45	9.2
Aksan metal		0.07	-
Altış	1.70	0.42	24.7
Demirci konserveçilik	1.80	0.44	24.4
Kale porselen	1.50	0.30	20.0

Yeni kontrplak	0.86	0.36	41.9
Aksall	3.77	0.17	4.5
Haymak	0.73	0.25	34.2
Toplam	262.28	69.09	26.3

Not: yüzde sütunu tarafımızdan hesaplanmıştır.

Kaynak: "Türkiye-AYB İlişkileri", Ortak Pazar Bülteni, a.g.m., ss.43-44.

Tablo 3 e göre birinci mali protokol çerçevesinde finanse edilen projelerin toplam maliyeti 262.28 milyon eurodur.buna karşılık AYB'nin buna katılımı 69 milyon eurodur.AYB'nin verdiği krediler sanayi projelerinin maliyetini yaklaşık yüzde 26 oranında karşılamıştır. Sanayi alanında AYB kaynaklarından en fazla payı yüzde 42 ile Aksa, Sifas II ve Yeni kontrplak projeleri almıştır.

Birinci mali protokol ile finanse edilen altyapı projeleri ve buna AYB'nin katılım oranları da tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Birinci Mali Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen Altyapı Projelerinin Maliyeti ve AYB'nin Katkısı

Altyapı Projelerinin Adı	Proje Maliyeti	AYB Katkısı	Yüzde
Kovada II	10.6	5.0	47.0
Gediz sulama	90.0	15.0	16.6
Keban	337.7	30.0	8.9
Gökçekaya	64.8	7.3	11.2
TCDD dizelizasyon	25.1	11.0	43.8
Gökçekaya hattı	13.1	7.6	58.0
Boğaz köprüsü	185.0	20.0	10.8
Keban ek.	-	10.0	-
Toplam	726.3	105.9	14.6

Not: yüzde sütunu tarafımızdan hesaplanmıştır.

Kaynak: "Türkiye-AYB İlişkileri", Ortak Pazar Bülteni, a.g.m., ss.43.

Tablo 4'den de anlaşılacağı üzere Birinci mali protokol döneminde altyapı projelerinin toplam maliyeti 262.28 milyon eurodur.Buna AYB'nin katkısı ise 105.9 milyon Eurodur. AYB'nin verdiği krediler altyapı projelerini yüzde 15 oranında finanse etmiştir.

1.2. İkinci Mali Protokol

Birinci mali protokol döneminin uygulandığı hazırlık safhasının 1969 yılında son bulmasıyla Türkiye geçiş dönemini başlatmak üzere girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede 1970'de imzalanan Katma protokole ikinci mali protokol ilave edilmiştir.İkinci mali protokol on üç maddeden oluşan bir belgedir.

Amacı, Türkiye'nin ekonomik kalkınma faaliyetlerine katkıda bulunmaktır. İkinci mali protokol kredileri Türkiye'nin altyapısını iyileştirmeye, tarımda verimliliği artırmaya, sanayi ve hizmet sektöründeki teşebbüslerin rasyonel bir şekilde çalıştırılmasına yöneliktir.

İkinci mali protokol kredilerini AB'nin temel finansal kuruluşlarından olan AYB açmıştır. Bu çerçevedeki krediler hem kamu hem de Özel sektör kuruluşlarına yöneltilmiştir. Bu dönem boyunca Türkiye'ye tahsis edilen toplam kredi tutarı 220 milyon eurodur. Türkiye'nin kalkınmasına yönelik olan bu kredilerin 195 milyonu özel koşullu ve 25 milyonu da AYB kaynaklı kredilerdir⁷. Ancak İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın 1973'de AB'ne tam üye olmaları ikinci mali protokol çerçevesinde tahsis edilecek kredi tutarının artırılması sonucunu doğurmuştur. Bunun nedeni, diğer üye ülkeler gibi bu ülkelerin de kendi bütçelerinden belli oranlarda kaynak tahsis etmeleri gereğidir. Bu doğrultuda 30 Haziran 1973 tarihinde bu ülkelerle tamamlayıcı protokol imzalanmıştır. Bu protokolün hükümlerine göre Türkiye'ye açılacak kredi miktarı 47 milyon Euro artırılmıştır. "Tamamlayıcı Protokol" 30 Haziran 1973 tarihinde imzalanmasına rağmen 1 Mart 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. "Tamamlayıcı Protokolün" 13 yıllık bir gecikmeyle yürürlüğe girmesinin nedeni üç yeni üye ülkenin 47 milyonluk krediye katılma paylarının belirlenememesi ve bu ülkelerin parlamentolarının protokolü onaylamamasından kaynaklanmıştır.

Türkiye'ye Tamamlayıcı protokol çerçevesinde açılan 47 milyon euroluk krediye 1986'da İngiltere yüzde 87, Danimarka yüzde 11 ve İrlanda yüzde 2 oranında katılmıştır⁸.

Birinci ve ikinci mali protokol arasında önemli sayılabilecek bir fark vardır. Bu fark, ikinci mali protokol doğrultusunda AYB'nin kendi öz kaynaklarından 25 milyon euro tutarında kredi tahsis etmesidir. Birinci mali protokol kredilerinin tamamı özel koşullu kredi niteliğindedir. AYB kaynaklarından verilen 25 milyonluk kredi için 1973'de Türkiye ile AB arasında iki anlaşma yapılmıştır. Bu çerçevede 25 milyon euroluk kredinin 20 milyonu TSKB'na ve 5 milyonu da SYKB'na verilmiştir⁹. Bu kredilerin proje bazında dağılımı aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

⁷ özel koşullu krediler AB ülkelerinin bütçe kaynaklarından sağlanan kredilerdir. Cingi, a.g.e., s. 49.

AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, Fourteenth Annual Report of the Association Council to the Parliamentary

Tablo 5: AYB Kaynaklı 20 Milyon EURO Kredinin Projeler arası Dağılımı (1974-1975)

Sıra no	Proje adı ve özelliği	Bölge	Maliyet	AYB Katkısı
1	Anadolu Sabun zeytinyağı sabun fabrikasının kurulması	Muğla	2.10	1.10
2	Van Yaprak yün halı üreten fabrikasının kurulması	Van	2.30	1.10
3	Yibitaş çimento, fabrikasının yapılması	Yozgat	20.00	6.40
4	Kartonsan kağıt ve mukavva fabrikasının genişletilmesi	İzmit	7.60	2.00
5	İzmir pamuk pamuk eğirme ve dokuma fabrikasının modernizasyonu ve genişletilmesi	İzmir	4.06	1.10
6	UPAŞ kiremit fabrikasının yapılması	Uşak	4.06	1.20
7	Filiz makarna fabrikasının yapılması	Bolu	4.50	2.00
8	Tomsan Tomruk Mobilya imalat birimlerini düzenleyerek tahta fabrikasının genişletilmesi	Hendek	2.70	1.00
9	Kıdaş yün halı ipi imalatı fabrikasının kurulması	Mardin	2.80	1.20
10	Petonsan Prefabrik evler için döşemelik ve tahta üreten fabrikasının kurulması	Manisa	3.60	1.50
11	Doğu ayakkabı fabrikasının yapılması	Ezurm	2.76	1.00
	Toplam		6.48	19.60 ^j

Kaynak: AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, Elventh Annual Report of the Association Council to the Parliamentary Committee of the Association, 1 January to December 1975, s.57.

Committee of the Association, 1 January to December 1978, s.33.

Tablo 6: AYB'nın Verdiği 5 Milyon EURO'luk Kredinin Projeler arası Dağılımı (1974-1975)

No	Projenin adı ve özelliği	Bölge	Maliyet	AYB katkısı
1	Pemko Buzdolabı kompresörünü üreten fabrikasının kurulması	Çerkezköy	490	0.80
2	Eltor sağlık malzemesi üreten fabrikasının modernizasyonu ve genişletilmesi	Edirne	0.70	0.40
3	Doysan ayçiçekyağı fabrikasının kurulması	Lüleburgaz	4.90	0.50
4	Çanakkale seramik porselen fincan üreten fabrikasının kurulması	Çanakkale	2.20	0.60
5	Alpres alüminyum radyatör fabrikasının değiştirilmesi ve yenilenmesi	Ankara	1.10	0.60
6	Esas transformator fabrikasının genişletilmesi	Kartal-İstanbul	3.30	0.60
7	Ara radyatör fabrikasının yapılması	Uşak	2.90	0.40
8	Yıldırım tarım aletleri üreten fabrikasının yapılması	Ankara	1.20	0.30
	Toplam		21.20	4.20

Kaynak: AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Eleventh Annual Report of the Association Council...*, a.g.e., s.58.

İkinci mali protokolün kredi koşulları Türkiye yararına olmak üzere nispeten düzeltilmiştir. Buna göre, ikinci mali protokolün beşinci maddesi çerçevesinde karlılığı uzun vadeli yatırımlarda azami vade otuz yıl olarak belirlenmiştir. Bununla beraber, 8 yıla kadar uzatılabilen ödemesiz bir süre kabul edilmiştir. Bu kredilerin faiz oranları yüzde 2.5 olarak belirlendi. Normal karlılıktaki yatırımlarda ise vade ve ödemesiz süre Türkiye'nin borç ödemelerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Bu çerçevedeki kredilerin faiz oranları ise yüzde 4.5'dur.

1.2.1. İkinci Mali Protokolün Uygulanması

AB Türkiye'nin kalkınmasına dönük olmak üzere ikinci mali protokol gereği bazı projelerin finansmanını sağlamıştır. Bu projeler tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: İkinci Mali Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen projeler(1973-1976)

Sıra no	Projenin adı ve özellikleri	İlgili kuruluş	Kredi tutarı
1	Petkim kauçuk: İzmit yakınlarında sentetik kauçuk üreten fabrikasının kurulması	Petkim kauçuk a.ş	6,40
2	TCDD-Elektifikasyon. İstanbul-Adapazarı arasında demiryolu hattının elektrifikasyonu ve 15 elektrik lokomotifinin getirilmesi	TCDD	4,35
3	THY-F-28 alımı. Türk hava yollarının iç hatlarını modernleştirmek amacıyla beş adet fooker F-28 Fellowship uçağı satın alınması	THY	8,65
4	TCDD Dizelizasyon II. Türk demiryollarının dizelizasyonu için programın ikinci safhasını gerçekleştirmek	TCDD	23,50
5	Gediz II. İzmir'in kuzeyindeki Gediz vadisini sulama ve toprağı geliştirme	DSİ, TOPRAKSU	10,00
6	Berdan vadisinin sulanmasını sağlamak	DSİTOPRAKSU	11,00
7	Afşin-Elbistan. Adananın kuzeydoğusundaki Elbistan'da termik santrali yapımı ve linyyit yatağıının açılması	TMI/TEK	58,00
8	Afşin Elbistan II. Elbistan termik santrali için ikinci program	TMI, TEK	19,00
9	SEKA-Akdeniz I. Silifke'de kağıt hamuru ve kraft kağıdı fabrikası ile birlikte tomruk kesim ünitesi kurulması	T.C Orman Bakanlığı SEKA-Akdeniz müessesesi	20,00
10	SEKA-Akdeniz II. Silifke'de kağıt fabrikası için ikinci borç.	T..C. Orman Bak. SEKA-Akdeniz M.	5,00
11	SEKA-dalaman II	-	6,30
12	On yatırım I. Kamu sektörü ön yatırım harcamalarının finansmanı için Türk hükümetine global borç	-	2,00
13	Ön yatırım II.(İKİNCİ BORÇ)	-	1,01
14	TSKB 1973 GLOBAL KREDİSİ	-	14,79
15	SYKB 1976 GLOBAL KREDİSİ	-	5,00
-	Toplam		195,00

Kaynak: AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Twelfth Annual Report of the Association Council to the Parliamentary Committee of the Association*, 1 January-31 December 1976, ss. 65-67.

Tablo 7'de gösterilen kredilerin tamamı özel koşullu krediler olup toplam miktarı 195 milyon Eurodur. Bu çerçevedeki kredilerden en fazla yaralanan projeler Afşin Elbistan I, TCDD Dizelizasyon II ve SEKA-Akdeniz projeleridir. Özel koşullu kredilerin 175 milyon Eurosu kamu sektörüne ve 20 milyonluk kısmı da özel sektör projelerine tahsis edilmiştir. Buna göre, bu

kredilerden en fazla yararlanan kesim kamu sektörü olmuştur. Özel kesime yönelik krediler, Tablo 5 ve 6 da gösterildiği gibi 25 milyon euro tutarındadır.

AYB'nın tarım sektörüne yönelik finansal faaliyetleri genellikle büyük ölçekli projeleri içerir. Buna örnek olarak Gediz projesi verilebilir. Gediz projesi İzmir'in kuzeyindeki Aşağı Gediz Vadisi'nde 107 bin hektar arazinin sulanmasını, nehir ve kolları üzerinde sel kontrol çalışması yapılmasını ve enerji üretimini içerir. Bu projeye AB, ilk iki mali protokolle 25 milyon Euro tutarında finansal kaynak sağlamıştır. İkinci mali protokol kredilerinin büyük bölümü 1973-1975 döneminde kullanılmıştır.

1.2.2. Mali Protokollerle 1965-1974 Döneminde Yaratılan İstihdam

Türkiye'de 1965-1974 döneminde belli oranda istihdam imkanı yaratılmıştır. Bu istihdamın bir kısmı da AYB tarafından sağlanan desteklenen projeler çerçevesinde meydana gelmiştir. Burada, diğer sektörlerle ait veriler elde edilemediği için sadece sanayi sektörü içine giren projelerin meydana getirdiği istihdam imkanı incelenmiştir. Bu çerçevedeki veriler aşağıda tabloda sunulmuştur.

Tablo 8: Mali Protokollerle 1965-1974 Döneminde Yaratılan İstihdam

Sektörler	İstihdam
Madencilik	230
Metal üretim ve yan mamul	480
Yapı malzemeleri	850
Ağaç işleri	180
Cam ve seramik	505
Kimyasal maddeler	1641
Metal işleri ve makine sanayii	630
Elektrik sanayii ve elektronik	380
Tekstil	2713
Gıda maddeleri	196
Kağıt hamuru ve kağıt(l)	6939
kauçuk ve plastik maddeler	60
TOPLAM	14.804

(1) Ormancılık alanında oluşturulan 4300 kişilik işgücünü içermektedir.

Kaynak: EIB, AYB'nın Türkiye'deki Faaliyetleri...a.g.e., s.39

¹⁴ EIB, European Investment Bank(1958- 1978), Brussels, 31 December 1978, s.59.

1965-1974 döneminde en fazla istihdam imkanı yaratan sektör 6939 kişi ile kağıt sektörü olmuştur. Bu sektöre ait projeler selüloz ve kağıt üretimine dayalı olup, tarım ürünleri ihracatında kullanılmak üzere Türkiye'nin paketleme ihtiyacını karşılamaya yardımcı olmuştur. Tekstil kimya sektörlerinde de önemli ölçüde istihdam imkanı sağlamıştır. Tekstil sektörü için 1965-1974 yılları arasında 37.3 milyon euro kredi açılmıştır. Bu çerçevedeki projeler ile 2713 işgücüne istihdam imkanı yaratılmıştır. En az istihdam imkanı yaratan alan kauçuk ve plastik maddeler yapımı ile ilgili projelerdir. Bu yönde 1965-1974 döneminde tek proje gerçekleşmiştir. Bu projeye sağlanan finansman imkanı ise 55 bin eurodur. Dolayısıyla bu alanda ancak 60 kişiye iş imkanı verilmiştir.

1965-1974 döneminde yaratılan istihdam Türkiye'nin batısında ve Orta Anadolu'da yoğunlaşmıştır. Örneğin, işgücünün yüzde 53'ü batıda yüzde 47 si iç Anadolu Bölgesinde çalışmalarını sürdürmüştür. AYB'nın açtığı kredilerle gerçekleştirilen projeler çerçevesinde yaratılan istihdam imkanı Doğu Anadolu Bölgesinde oldukça yetersizdir. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan başlıcaları, Doğu Anadolu Bölgesindeki altyapı yetersizliği, gelir ve buna olarak talep yetersizliği, kalifiye eleman bulma güçlüğü ve asayiş bozukluğudur.

1.3. Üçüncü Mali Protokol

İkinci mali protokolün uygulama süresi 1976'da son bulmuştur. Bununla beraber AB, Türkiye'nin kalkınma çalışmalarına finansal destek sağlamaya 1976'dan sonra da devam etmiştir. Bunun temeli ikinci mali protokolün onuncu maddesine dayanmaktadır. Onuncu maddeye göre, Türkiye ve AB 1975'de yeni bir mali protokolün yürürlüğe girmesi için gerekli çalışmaları başlatabileceklerdi.

Türk delegasyonu ikinci mali protokolün yukarıda belirtilen maddesine dayanarak 6 Haziran 1975 tarihli Ortaklık Komitesi toplantısında yeni mali protokol için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Toplantı esnasında yeni mali işbirliği dönemi için öngörülecek hususların incelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili bir toplantı da 16 Eylül 1975'te ortaklık konseyi tarafından yapılmıştır. Görüşmeler sırasında üçüncü mali protokol ile ilgili çalışmaların bir an önce başlatılması istenmiştir. Bu doğrultuda 5 Aralık 1975 tarihli ortaklık komitesi toplantısında AB delegasyonu AB Komisyonunun üçüncü mali protokol ile ilgili

bildirisinin Konseye sunulduğunu açıklamış ve sonra da bu tebliği, AB'NİN yetkili kuruluşları tarafından incelenmeye alınmıştır". Üçüncü mali protokol Mayıs 1977'de Brüksel'de imzalanmış ve 1.5.1979'da da yürürlüğe girmiştir(Tüzük no:79/281/AET)¹².

Üçüncü mali protokol on yedi maddeden oluşan bir belgedir. Bu protokolün birinci maddesine göre AB iki taraf arasında mevcut olan ortaklık anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin kalkınma çabasına katkı sağlayacaktı. Bununla beraber AB Türkiye'ye kredi tahsis ederken katılımda bulunacağı projelerde bazı temel özellikler arar. Daha önce de belirtildiği üzere ağırlık verilen projeler daha iyi altyapı oluşturan, sanayi ve hizmet sektörlerini modernize etmek suretiyle etkinliğini artıran ve daha yüksek oranda tarımsal çıktı sağlayan projelerdir. Üçüncü mali protokolün uygulama süresi 31 Ekim 1981'e kadar devam etmiştir. AB mali işbirliği anlaşması çerçevesinde 1979-1981 döneminde 310 milyon euro kredi açmıştır. Bunun 90 milyonu AYB kaynaklarından ve 220 milyon eurosu da AB bütçesinden sağlanmıştır¹³.

AB'nin üçüncü mali protokol çerçevesinde Türkiye'ye tahsis ettiği 310 milyonluk kredinin 220 milyon eurosu kamu sektörü yatırımlarına 90 milyonu da özel sektör projelerine yöneltilmiş ve krediler için bazı şartlar belirlenmiştir. Buna göre, kamu sektörüne açılan kredilerin vadesi 10 yılı ödemesiz dönem olmak üzere 40 yıl olarak belirlenmiştir. Bu çerçevedeki kredilerin faiz oranları ise yüzde 2.5 olarak kabul edilmiştir.Özel sektöre yönelik kredilerin vadesi de projelerin ekonomik özelliklerine ve piyasa şartlarına göre belirlenecekti. Bu kredilerin faiz oranları genellikle kredi anlaşmasının yapıldığı sırada AYB'nın uyguladığı faiz oranlarına göre belirlendi. Üçüncü mali protokol yönündeki kredilerin vadesi önceki mali protokollerin vadesinden daha uzundur. Faiz oranları daha düşüktür. Buna göre, kredi şartlarının Türkiye lehine giderek düzeltildiği söylenebilir.

AT Komisyonu Enformasyonu Bürosu, *Eleventh Annual Report...*a.g.e., s.46.

¹² Uğur Kılınç, *Türkiye-Avrupa Toplulukları İlişkileri*, TOBB Yayını, Ankara, 1990, s.52.

¹³ AB Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Financial Protocol Between the European Economic Community and Turkey*, 5 March 1979, s. 176.

AB'nin Türkiye'ye üçüncü mali protokol uyarınca verdiği kredilerin projeler arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 9: Üçüncü Mali Protokol Kredilerinin Projeler arası dağılımı.

Proje adı	Kredi miktarı	Yüzde
SEKA-Akdeniz	10,0	5
Keban-hidroelektrik santrali	36,0	16
Afşin-Elbistan	75,0	34
Karakaya	85,0	39
Yük tevzii	14,0	6
Özel koşullu krediler toplamı	220,0	100
SEKA-Akdeniz	16,0	18
SEKA-dalaman	4,0	4
TSKB 1979(I)global kredisi	15,0	17
SYKB 1979(1) global kredisi	5,0	6
TSKB 1979(11) global kredisi	30,0	33
SYKB 1979(11) global kredisi	10,0	11
İletim hatları	10,0	11
AYB Oz kaynaklarından sağlanan krediler	90,0	100
Üçüncü Mali protokol Toplamı	310,0	

Kaynak: Cingi, a.g.e. s.51.

Not: Yüzde sütunu tarafımızdan hesaplanmıştır.

Özel koşullu kredilerden en fazla yararlanan projeler Karakaya, Afşin-Elbistan ve Keban Hidroelektrik santrali olmuştur. Buna göre Karakaya projesi yüzde 39 oranla ilk sırada yer almaktadır. Diğerleri ise sırasıyla Afşin-Elbistan(%34) ve Keban hidroelektrik santrali(%16) projeleridir. SEKA -Akdeniz ve yük tevzii projeleri özel koşullu kredilerden yüzde 11 Oranında pay almıştır.AYB kaynaklarından ise en fazla yardım SEKA-Akdeniz projesine tahsis edildi. Özel sektör için ayrılan global kredilerin yüzde 75'i TSKB aracılığıyla ve yüzde 25'i SYKB kanalıyla aktarılmıştır. Global kredilerin AYB kaynaklarından sağlanan krediler içindeki payı ise yüzde 66.6 dır. Bu krediler genellikle küçük sanayi projelerinin finansmanında kullanılmıştır.Üçüncü mali protokol çerçevesindeki kredi işlemlerinin sonuncusu, 1981'de gerçekleştirilmiştir. Buna göre AB 1981'de Türkiye'ye 49 milyon Euro kredi tahsis etmiştir. Bu krediler Ankara civarındaki

bir elektrik kontrol merkezinin oluşturulmasına Karakaya Projesine ve küçük sanayi projelerinin finansmanına yönelik olmuştur¹⁴.

1.4.Dördüncü Mali Protokol

Yukarıda da belirtildiği üzere yürürlükteki mali protokol süresinin sona ermesinden bir yıl önce yeni bir mali protokolün hazırlanması çalışmasına başlanabilirdi. Bu çerçevede dördüncü mali protokol ile ilgili ilk görüşme Ekim 1978'de gerçekleştirildi. Ancak, bu toplantı sonucunda somut bir adım atılamadı. Türkiye ve AB'nin dördüncü mali protokol konusunda anlaşamamalarının temelinde, Türkiye'nin talep ettiği kredi miktarı yatmaktadır.

Türkiye'nin 1978'deki ekonomik konjonktürü iyi bir görünüm arz etmiyordu. Özellikle dış borç konusu o dönemin en belirgin sorunu idi. Örneğin, 1978'de ödenmesi gereken dış borç miktarı yaklaşık 8 milyar dolar civarındaydı. Bütün uluslararası finansman kuruluşları da Türkiye'ye kredi imkanını kapatmıştı. Türkiye dış borç sorunundan kurtulmanın tek yolunu AB'nde bulmuştu¹⁵. Burada AB'nden kredi sağlayarak dış borç ödemelerinin kolaylaştırılacağı düşüncesi yatmaktaydı. Bunun sonucunda yukarıda da bahsedildiği üzere Ekim 1978'de Türk hükümeti ev AB komisyonu arasında bir toplantı düzenlendi. Bu görüşmeler sırasında Türkiye, AB'nden 8 milyar dolar kredi talebinde bulundu. Türkiye'nin talebine göre 8 milyarlık kredinin ilk yansı yeni bir mali protokol ile diğer yansı da AB'nin özel finansal kaynaklarından sağlanacaktı. AB, bu kadar yüksek miktardaki kredi talebini reddetmiştir. Bununla beraber AB yeni bir öneride bulunmuştur. Teklife göre Türkiye'ye 600 milyon euro'luk kredi açılacaktı.

Bu dönemden sonra Haziran 1980'de Ortaklık Konseyi bir toplantı yaparak iki önemli karar almıştır. Bunlardan birincisi 75 milyon euro civarındaki özel işbirliği fonu ile ikincisi de 1982-1986 dönemini kapsayacak dördüncü mali protokol ile ilgiliydi. Bu doğrultuda başlayan müzakereler dördüncü mali protokolün 19.6.1981 tarihinde parafe edilmesiyle son bulmuştur¹⁶. Dördüncü mali protokol uyarınca Türkiye'ye 600 milyon Euro kredi tahsis

EIB, *European Investment Bank Annual Report* 1981, Luxembourg, 1982, s.51.

* Kılıç, a.g.e., s.53.

Martin Bangemann, "Relations Between the European Economic Community and Turkey", *Turkey Economy*, No: 4, December 1989, s. 15.

edilmesi öngörülmüştü. Bu miktarın 225 milyon eurosu AYW kaynaklarından 325 milyon eurosu da AB bütçesinden sağlanacaktı. Geriye kalan 50 milyon euro ise hibe olarak verilecekti¹⁷. Dördüncü mali protokol Haziran 1981'de parafe edilmekle beraber Kasım 1981'de siyasal nedenlerden dolayı dondurulmuştur. Dördüncü mali protokol 6 Haziran 1990'da Komisyon tarafından imza için konseye sunulmuştur¹⁸. Ancak, bu konuyla ilgili somut bir adım anlamamıştır.

Dördüncü mali protokolün 1981'de parafe edilmesine rağmen imzalanıp yürürlüğe girmesinin bazı nedenleri vardır. Bunlardan ilki, 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de meydana gelen askeri harekattır. Bu hareket Türkiye içindeki barışı sağlamayı amaçlamakla birlikte dördüncü mali protokolün askıya alınması sonucunu doğurmuştur¹⁹. Bunun nedeni, AB'nin bu hareketi demokrasi kurallarına aykırı bulmasıdır. Yalnız burada vurgulanması gereken bir nokta vardır, "askeri hareket Eylül 1980'de olmasına rağmen dördüncü mali protokol neden 1981'de parafe edilmiştir?" diye bir soru sorulabilir. Bu konuya şu şekilde bir açıklama getirmek mümkündür. Yukarıda da belirtildiği üzere dördüncü mali protokol ile ilgili karar Haziran 1980'deki ortaklık konseyi toplantısında alınmıştı. Bu karardan dönmek söz konusu olamamıştır. Ancak, 12 Eylül 1980 tarihli askeri hareket protokolün imzalanarak yürürlüğe girmesini de engellemiştir.

Dördüncü mali protokolün yürürlüğe girmesini engelleyen ikinci neden Yunanistan'ın AB'ne üye olduktan sonra (1981) dördüncü mali protokolü sürekli veto etmesidir. Yunanistan'ın bu tutumuna Kıbrıs sorunu neden olmuştur²⁰. Ayrıca Türkiye'de 1983 yılında yapılan seçimlerle çok partili demokratik hayata yeniden dönülmesine rağmen Danimarka ve Lüksemburg'un Türkiye'de demokrasinin tam işlemediği şeklindeki düşünceleri de dördüncü mali protokolün yürürlüğe girmesini engellemiştir.

Bütün bu olumsuz gelişmeler AB'nin Akdeniz işleri komiserinin Eylül 1988'de Türkiye'ye gelmesi sonucunda yumuşamıştır. Bu doğrultuda, dördüncü mali protokol kredilerinin Güneydoğu Anadolu projesinde (GAP) kullanılmak üzere serbest

"600 Million ECU for Customs Union", *European Report*, 30 May 1990, s.7. J* HDTM, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, IİDTM Yayını, Ankara, 1991, s.152.

İKV, *Geleceğin Avrupası ve Türkiye Paneli (27 Kasım 1990)*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 1991, s.5.

²⁰ *Türkish Daily News*, 9 Ocak 1991.

bırakılacağı kararlaştırılmıştır. Bu gelişme Yunanistan tarafından engellenmiştir. Dördüncü mali protokolle bir başka gelişme yine 1988'de gerçekleşmiştir. Buna göre AB komisyonu AB'nin 1988 bütçe tasarısında dördüncü mali protokol doğrultusunda Türkiye'ye 50 milyon Euro kadar kredi verilmesini öngörmüştür. Bununla beraber, Yunanistan'ın Türkiye'nin insan hakları şartlarına uygun davranmadığı şeklindeki görüşü Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilince 50 milyonluk kredi iptal edilmiştir. Ancak, AB konseyi kendi yetkilerini kullanarak 50 milyonluk ödeneği 1988 bütçe tasarısına yeniden koymuş; ancak, AB konsey başkanlığının Yunanistan'a geçmesiyle kredinin verilmesi yeniden engellenmiştir¹.

Dördüncü mali protokol ile ilgili bir başka gelişme ise AB Komisyonunun 7.6.1990 tarihinde konseye sunduğu bildiri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Buna göre, sadece gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi değil iki taraf arasındaki mevcut farklılığı kapatmak imkanını sağlayacak işbirliği programının uygulanması ve 1981'de askıya alınan dördüncü mali protokolün başlatılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede komisyon dördüncü mali protokol tasarısını imza için konseye sunmuştur². Buna rağmen bu konuda somut bir adım atılamamıştır. Temmuz 1992'de ise dördüncü mali protokolün yürürlüğe girmesiyle ilgili yeni bir ümit doğmuştur. AB komisyonu üyesi temmuz 1992'de Türkiye'yi ziyaret ederek dördüncü mali protokolün 1992 içinde uygulanmaya başlanacağını dile getirmiş ancak yine somut bir sonuç alınamamıştır. Hala da dördüncü mali protokol ile verilmesi öngörülen 600 milyon euroluk kredi AB tarafından verilmemiştir.

SONUÇ

Ankara anlaşmasının yürürlüğe girmesinden günümüze kadar Türkiye ile AB arasında dört mali işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede AB Türkiye'ye 752 milyon Euro Kredi verilmiştir. Bu miktardaki kredi de üç mali protokol ve bir de tamamlayıcı protokol çerçevesinde verilmiştir. Birinci mali protokolün 752 milyonluk kredi içindeki payı yüzde 23, ikinci mali protokolün payı yüzde 29, üçüncü mali protokolün payı yüzde 41 ve tamamlayıcı protokolün payı da yüzde 6'dır.

¹ Kihnç, a.g.e., s. 103-104.

² Türkiye ile İlişkiler Hakkında Komisyonun Konseye Bildirisi ve IV, Mali Protokolün Akdine İlişkin Konsey Karar Tasarısı, 7.6.1990, s. 12.

AB'nin Türkiye'ye verdiği bu krediler bir dizi şarta tabii tutulmuştur. Bunlardan başlıcaları, Türkiye'nin kalkınmasını olumlu yönde etkileyecek projelerin sunulması, projeler için gerekli yatırım malları ithalatının belli piyasalardan yapılması gibi şartlardır. Ancak vurgulayalım ki bu koşul AYB için geçerli değildir. Dolayısıyla AYB kredi verme bakımından AB bütçesine göre daha esnektir. Aslında, kredilerin bazı şartlara tabii tutulmasının hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Bu tip krediler kalkınmayı olumlu yönde etkileyecek projelere yöneltildiği için kalkınmanın hızlanması mümkündür. Bu bakış açısından AB kredilerinin bir dizi şarta" bağlı olması avantajlıdır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi kredilerle ilgili özel şartların içinde belli bir proje için gerekli yatırım malları ithalatının belli piyasalardan yapılması şartı da vardır. Böyle bir şart olması daha ucuz piyasalara yönelmek mümkündür. Bu şart nedeniyle yatırımların maliyeti yükselir. Bu durum da bir dezavantajdır.

Türkiye'nin AB'nden almış olduğu krediler ağırlıklı olarak özel şartlı kredilerden oluştuğu için genellikle verimli projelerde kullanıldığı söylenebilir. Bu projeler altyapı, tarım, sanayi sektörlerini içermiştir. Kredilerin sektörel dağılımına bakıldığında çok büyük dengesizlik olmadığı görülmektedir. Ancak kamu ve özel sektör ayırımı yapıldığında AB kredileri ağırlıklı olarak kamu sektörü projelerini finanse etmiştir. Avrupa Birliğinin kredilerindeki en önemli dengesizlik Türkiye'nin bölgeleri arasında görülmektedir. AB kredileri genellikle orta ve batı anadoludaki projelerin finansmanında kullanılmıştır. Kuşkusuz bu sorun Türkiye'den kaynaklanan bir sorundur. Türkiye diğer bölgelerle Özellikle Doğu Anadolu Bölgesiyle ilgili somut projeler hazırlamada yetersiz kalmıştır.

Avrupa Birliği Türkiye'ye yönelik finansal faaliyetini siyasi bir sorun haline getirmiştir. Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan dördüncü mali protokolü sürekli veto etmiş, Avrupa Parlamentosu Türkiye'de insan hakları ve demokrasi kurallarına uyulmadığı görüşünde ısrar etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'ye 1980'de verilmesi gereken dördüncü mali protokol hala verilememiştir. Oysa gerçek anlamda öngörülen taahhütlere uysalardı şu an altıncı hatta yedinci mali protokol kredileri verilmiş olacaktı.

Kaynakçalar

- AB Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Financial Protocol Between the European Economic Community and Turkey*, 5 March 1979.
- Ankara Anlaşması, Mad.1, 1964.
- Ankara anlaşmasına Ekli Mali Protokol, Mad.4/2.
- AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Fourteenth Annual Report of the Association Council to the Parliamentary Committee of the Association*, 1 January to December 1978.
- AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Elventh Annual Report of the Association Council to the Parliamentary Committee of the Association*, 1 January to December 1975.
- AT Komisyonu Enformasyon Bürosu, *Twelfth Annual Report of the Association Council to the Parliamentary Committee of the Association*, 1 January-31 December 1976.
- Bangemann Martin, "Relations Between the European Economic Community and Turkey", *Turkey Economy*, No:4, December 1989.
- Cingi Selçuk, *Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye ile İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 1984.
- EIB, *Avrupa Yatırım Bankasının Türkiye'deki Faaliyetleri(1965-1974)*, EIB,1975
- EIB, *European Investment Bank(1958- 1978)*, Brussels, 31 December 1978.
- EIB, *European Investment Bank Annual Report 1981*, Luxembourg, 1982.
- HDTM, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, HDTM Yayını, Ankara, 1991
- İKV, *Geleceğin Avrupa'sı ve Türkiye Paneli (27 Kasım 1990)*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 1991.
- Karlık Rıdvan, *Avrupa Toplulukları ve Türkiye*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Tuncer Schlahtin, "Türkiye-AET İlişkilerinde Kredi ve Finansman Sorunları" *Türkiye-AET İlişkileri*, Der. İktisadi Araştırma Vakfı, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1977.
- "Türkiye-AYB İlişkileri", *Ortak Pazar Bülteni*, No:54, Ocak 1973.
- Turkish Daily News*, 9 Ocak 1991.
- Türkiye ile İlişkiler Hakkında Komisyonun Konseye Bildirisi ve IV. Mali Protokolün Akdine İlişkin Konsey Karar Tasarısı*, 7.6.1990.
- Uğur Kılınc, *Türkiye-Avrupa Toplulukları İlişkileri*, TOBB Yayını, Ankara, 1990.
- "600 Million ECU for Customs Union", *European Report*, 30 May 1990.

KURUMSAL YATIRIMCILAR AÇISINDAN FİNANSAL TÜREVLER

Yard.Doç.Dr.Muharrem AFŞAR
Yard.Doç.Dr.Ash AFŞAR *

ÖZET

Bu çalışmada, kurumsal yatırımcıların sermaye piyasasının gelişimindeki önemi ile kurumsal yatırımcıların sermaye piyasasına katılımını özendirmek amacıyla alternatif bir araç olarak, finansal türevlerin önemi açıklanmaya çalışılmaktadır. Kurumsal yatırımcılar, özellikle, endekse dayalı futures ve opsiyon kontratları kullanarak sistematik riskten korunabilmektedirler.

ABSTRACT

This paper tries to emphasis the significance of corporate investors in the development process of financial markets and to explain the importance of financial derivatives as an alternative tool for motivating corporate investors. Corporate investors can avoid systematic risk by particularly using index based futures and options contracts.

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak.
* Anadolu Üniversitesi Eskişehir Mes.Yük.Okulu İktisat Bölümü